

MƏSULİYYƏTİMİZİ NƏ ÜÇÜN JANRIN BOYNUNA ATIRIQ?

(əvvəli 5-6-cı səhifələrdə)

Bizim ədəbi prosesdə "Yüz ilin tənhalığı"nın adını çəkməyən yoxdur (və yaxşı olardı ki, onların hamısı bu romanı həm də oxuyaydılar!), ancaq real ilə irrealiğin bədii-estetik vəhdəti, dolğun koloriti baxımından "magik realizm"nin digər sanballı nümunələrinin, misal üçün, "Donna Flor"un (Jorj Amadu), yaxud "Qasırga"nın (Asturias), yaxud da başqa bir romanın adını çəkən yoxdur. Nə üçün? Çünki mövzu ilə bağlı mütaliənin ehtivası çox məhduddur. Onda sən nə üçün bu cəryan barədə yüz dəfə deyilmiş sözləri təkrar edirsən, dəbdir, ona görə?

1960-cı illərdə - Nikita Xruşov XX partiya qurultayında Stalin şəxsiyyətinə pərəstişi ifşa edəndən (doğrudur, Xruşovun özünün gülünc şəxsiyyətə pərəstişi başladı, sonra da Leonid Brejnevın tragi-komik şəxsiyyətə pərəstişi) edəndən sonrakı nisbətən liberal ab-hava zamanı ədəbi mühitdə Heminquey və Remark dəbi yaranmışdı, ancaq onda indiki dəbdən fərqli olaraq, heç olmasa dəbdə olan bu yazıçıları oxuyurdular.

Dəblə, zamanla ayaqlaşmaq naminə süni novatorluqla bağlı ədəbi prosesdə, xüsusən son on-on beş ilin teatr tamaşaları ilə bağlı yazılmış məqalələrdə rast gəldiyimiz bir cəhəti də qeyd etmək istəyirəm: müasir texnologiyanın, elektronikanın səhnə imkanlarına və tərtibatına müdaxiləsi, şərtiliyin teatr sənətində aparıcı mövqelərdən birini tutması dövrün bədii-estetik sifarişidir - buna söz yox, yəni artıq söhbət postsovet məkanı teatrlarının keçdiyi Stanislavski mərhələsinin (öz-özlüyündə əhəmiyyətli bir rol oynamış mərhələnin!) yeganəliyindən yox, rəngarəng teatr estetikadan gedir, ancaq bu şərtlə ki, əsərin, xüsusən klassikanın fəlsəfəsini, ideyasını başqa istiqamətə yönəlməsin, koloritinə xələl toxunmasın. Yadıma bir tamaşa düşür və güman edirəm ki, söyləmək istədiyim fikri dəqiq ifadə etmək üçün, həmin tamaşanı xatırlamaq yerinə düşür.

İndi uzaq bir keçmişdə qalmış 1971-ci ilin sonlarında, Yeni il qabağı mən Moskvada idim və bütün Moskva bomondu Taqanka Teatrında Yuri Lyubimovun quruluşunda tamaşaya qoyulmuş "Hamlet"dən, baş rolun ifaçısı Vladimir Visotskidən danışırıdım. O

zaman SSRİ Yazıçılar İttifaqında xidmət işlərinə baxan Valentina Paşkeviç adlı xoş xasiyyətli, cavan yazıçılara yuxarıdan aşağı baxmayan, çox bacarıqlı bir işçi var idi - yazıçıların "təcili yardım"ı idi və mən onun cidd-cəhdləri nəticəsində həmin tamaşaya bir biletdən ala bildim.

O vaxtdan az qala əlli il keçib, ancaq həmin tamaşa və oradakı Hamlet (Visotski) ilə Hertruda (Demidova) indiyəcən mənim gözlərimin qabağındadır. O dövrdən etibarən mən bir çox teatrlarda "Hamlet"ə baxmışam və yeri düşmüşkən deyim ki, iki aktrisanın Hertrudası həmişəlik hafizəmə hopub: Alla Demidovanın və bizim Şəfiqə Məmmədovanın Hertrudaları, ancaq indiki halda məsələ bunda deyil.

Lyubimovun yozumunda Visotskinin Hamleti filosof idi, emosionallığı, fəlsəfi dərinliyi, Şekspir qələmindəki incəlikləri hiss etməsi ilə seçilirdi və atasının kölgəsiylə, Hertruda, yaxud Paloni, yaxud da artistlərlə olan səhnələrdə, elə bil, kimsə adamın qulağına pıçıldayırdı: "Bax, bu - əsil Hamletdir!", ancaq o yerdə ki, Hamlet gitara çala-çala Pasternakın məşhur "Hamlet" şeirini oxuyurdu, bu - artıq hamlet deyildi, konsert verən sevimli rus bradı Visotski idi, Hamletin səhnə təcəssümü isə tamam kənardadır qalırdı.

Yeni novatorluq novatorluq xətrinə olanda - bu, artıq dəbdir və tamaşada əsərin məntiqindən və mahiyyətindən doğmayan yad bir atributa çevrilir. Tənqid isə bunu görməyəndə, bu tipli yad atributlara diqqət yetirməyəndə, onları göstərməyəndə - hətta bu, azmış kimi, onları yenilik kimi qələmə verəndə, əlbəttə, sənətə yox, dəbə xidmət edir.

Dəbdən geri qalmamaq üçün ədəbi prosesdə savadsızlığı xarici yazıçıların adlarının arxasında gizlətmək gülünc və mənasızdır, çünki onsuz da üç-dörd cümlə oxuyandan sonra görürsən ki, bu müəllifin adlarını çəkdiyi yazıçıların əsərlərindən xəbəri yoxdur.

Dəb - ancaq geyim kolleksiyalarının təqdimatında maraqlı doğurur və qiymətləndirilir və bunu biz sovet dönəmi ədəbiyyatımıza münasibətdə də aydın görürük: dərinə getmədən, ölçüb-biçmədən, necə deyirlər, tərəziyə qoymadan global tənqid, bəzən isə global inkar.

Bu barədə də növbəti məqalədə.